

Josip Bratulić, *Hrvatsko devetnaesto stoljeće. Politika, jezik, kultura, Zagreb – Pazin: Hrvatska sveučilišna naklada – Državni arhiv u Pazinu, 2018., 356 str.*

Akademik Josip Bratulić, hrvatski književni povjesničar, autor je brojnih znanstvenih radova, monografija, studija i rasprava te priređivač i urednik niza književnih izdanja. Njegov znanstveni i stručni opus jedan je od najopsežnijih u novijoj hrvatskoj filologiji, a temelji se na istraživanjima starijih razdoblja hrvatske književnosti, osobito na ćirilometodskome naslijeđu u hrvatskoj kulturi i hrvatskim glagoljičnim tekstovima. Znanstveni i stručni interesi Josipa Bratulića otkrivaju nam pak filologa široka obzora koji se akribično bavi ne samo temama vezanima uz razdoblje ranoga novovjekovlja nego i političkim, jezičnim, književnim i kulturnim fenomenima devetnaestoga i dvadesetog stoljeća. Potvrđuje to i njegova najnovija knjiga objavljena 2018. godine pod naslovom *Hrvatsko devetnaesto stoljeće. Politika, jezik, kultura*, u izdanju Hrvatske sveučilišne naklade iz Zagreba i Državnoga arhiva u Pazinu. Riječ je o djelu koje obuhvaća 356 stranica, a građa je raspoređena u tri poglavlja i obuhvaća 38 tekstova, od kojih je autor dio napisao i objavio u raznim prigodama u časopisima i zbornicima te kao predgovore velikim katalozima izložaba (*Pisana riječ u Hrvatskoj* i *Hrvatski narodni preporod*) ili knjigama (koje su odredile put hrvatske filologije i književnosti 19. i 20. stoljeća), dio se njih ovdje objavljuje prvi put. Svojevrsna »mozaičnost«, međutim, ne remeti dojam koherentnosti koja odlikuje ovo djelo.

Bratulićeva je knjiga podijeljena u sljedeće tematske cjeline: »Ilirski pokret i hrvatski narodni preporod«, »Nacionalne institucije« te »Ličnosti« (na kraju svakoga poglavlja autor je priložio relevantnu literaturu). U prvoj se cjelini (str. 5 – 180) razmatraju političke i kulturne ideje i kretanja u Hrvatskoj u 19. stoljeću, pri čemu se podjednaka pozornost posvećuje analizi svih regija unutar Trojedne Kraljevine Hrvatske, Slavonije i Dalmacije i obrađuju temeljne ideje nacionalnoga i kulturnog kretanja na cijelome njezinu području. Hrvatsku književnost s prijelaza iz 18. u 19. stoljeće pratila je kriza u kojoj se nalazila i cijela Hrvatska – podijeljena, rascjepkana, bez kulturnoga središta. Hrvatski narodni preporod, s ilirštvom kao kratkotrajnim pokretom, uspio je u ilirskome imenu objediniti sve hrvatske pokrajine: Dalmaciju, središnju Hrvatsku, Slavoniju, Dubrovnik i tada još daleku Istru te Hrvate iz Bosne i Hercegovine. Ujedinjenje je bilo u jeziku, književnosti i političkoj volji da se živi zajedno. Onovremenoj hrvatskoj čitalačkoj publici, onoliko koliko je postojala, dostatni su bili kalendari, molitvenici i slične knjige jer je hrvatski jezik odavno bio potisnut iz škola i trebalo mu je ponovno otvoriti prostore u društvenome i političkom djelovanju – u kolektivnom (školstvu, kulturi, upravi, politici) i privatnom životu pojedinca. Na tragu europske i nacionalne povijesti Josip Bratulić 19. stoljeće naziva stoljećem revolucije i narodnoga preporoda te detaljno i dosljedno prikazuje i tumači političke, društvene i kulturne događaje toga vremena, osvrćući se na pravopisno-jezičnu problematiku, preporod u Dalmaciji i Istri, odjeke ilirskih ideja u Sinju i kulturne veze srednje Dalmacije sa sjevernom Hrvatskom, zatim na hrvatsku književno-jezičnu baštinu u preporodnome pokretu, izdvajajući misao i djelo hrvatskoga povjesničara, književnika i leksikografa Pavla Rittera Vitezovića među hrvatskim preporoditeljima te Vitezovića i Gajeva stajališta

o povijesnim hrvatskim granicama. Autor posvećuje i jedan tekst Gajevoj knjižici *Kratka osnova horvatsko-slavenskoga pravopisa*, koja je na hrvatskokajkavskom i njemačkom jeziku objavljena u Budimu 1830. godine i označava početak narodnoga preporodnog gibanja u Hrvatskoj, zaključujući da »u hrvatskoj povijesti i kulturi nema tako malene ni tako skromne knjige s tako dubokim i s toliko dalekosežnim posljedicama«. Nakon kraćega teksta o društvenim i političkim prilikama u 19. stoljeću Bratulić donosi pregled hrvatske književnosti do sredine i zatim do kraja toga stoljeća te dva teksta posvećena Istri. Prvi koji ukazuje na važnost hrvatskoga književnog jezika kao sredstva i cilja društveno-nacionalne borbe biskupa i hrvatskoga narodnog preporoditelja Jurja Dobrile, a drugi osvjetljava turbulentna vremena na Poluotoku od sredine 19. do početka 21. stoljeća. Posljednje četiri teme prvoga poglavlja knjige odnose se na tiskarstvo i knjižničarstvo za ilirskoga pokreta, zatim bibliofiliju kod Hrvata, javno bilježništvo u Hrvatskoj od početaka do 19. stoljeća te povijest hrvatske filologije u 19. stoljeću.

U drugoj cjelini svoje knjige (181 – 216) Josip Bratulić razmatra osnutak i djelovanje kulturnih i znanstvenih nacionalnih institucija u 19. stoljeću koje je u Europi bilo obilježeno nestankom feudalizma i stvaranjem novoga društva utemeljenoga na nacionalnim integracijama i novim državama. Velike političke promjene snažno su utjecale i na hrvatske nacionalne, gospodarske i kuturne prilike te su iz njih nikle, vođene istaknutim pojedincima, kako autor pokazuje, temeljne ideje nacionalnoga kretanja i rad ustanova, poput Matice hrvatske i Jugoslavenske/Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti. Bez njih bilo bi nemoguće ostvariti najvažnije ciljeve: razvoj civilnoga društva te političkih i gospodarskih ideja, širenje pismenosti i borbe za opstojnost i uporabu hrvatskoga jezika. Bratulić iscrpno dokumentira i komentira djelovanje Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti kao središnje hrvatske znanstvene i umjetničke ustanove koja je od svoga utemeljenja 1866. godine do danas najprije djelovala pod jugoslavenskim odnosno južnoslavenskim, a zatim nacionalnim imenom. Želja za osnivanjem znanstvene akademije u Hrvatskoj seže u tridesete godine 19. stoljeća, a potakli su je osviješteni hrvatski intelektualci predvođeni ilircima, inicijativom osnivanja »učenoga društva za njegovanje prosvjete narodnim jezikom«, kako je navedeno u odluci Hrvatskoga sabora 1836. godine, ali koju tada nije odobrila Vlada. Umjesto toga osnovana je 1838. godine Ilirska čitaonica za širenje »korisne znanosti« u okviru koje je djelovala Matica ilirska kao društvo za poticanje i populariziranje znanosti i književnosti, čiji je prvi veliki uspjeh bio izdanje Gundulićeva *Osmana* 1844. godine. Matica ilirska prerasla je u izdavačku ustanovu i nastavila svoje djelovanje od 1874. godine pod imenom Matica hrvatska.

U trećem dijelu knjige, naslovljenom »Ličnosti« (217 – 351), Josip Bratulić izdvaja poznata i ključna, ali i manje poznata imena kulturnih, znanstvenih, gospodarskih i političkih djelatnika, čija je djelatnost na raznim područjima obilježila svakodnevni život u Trojednoj Kraljevini u 19. stoljeću. Prvi je tekst posvećen hrvatskomu preporoditelju i političaru Janku Draškoviću, koji je najsnažnije surađivao s drugom, najbrojnijom, generacijom preporoditelja (rođenih između 1811. i 1820. godine), zatim autor piše o hrvatskome književniku i filologu Franu Kurelcu i njegovoj povezanosti s vođom hrvatskoga narodnog preporoda Ljudevitom Gajem te o pjesniku i hrvatskome banu Josipu Jelačiću. Dva su

teksta posvećena Ivanu Mažuraniću, njegovu pjesništvu i djelovanju u Karlovcu, zatim đakovačkomu biskupu i hrvatskomu političaru Josipu Jurju Strossmayeru i njegovoj brizi za slavenske narode, o čemu Bratulić zaključuje: »Sve su Strossmayerove velike političke ideje doživjele neuspjeh ili slom, ali se nije zadržalo ono dobro sjeme koje je posijao među Slavene, i posebice među Hrvate.« Slijede tekstovi o manje poznatome svećeniku Jakovu Volčiću i njegovu djelovanju među hrvatskim preporoditeljima Istre, o hrvatskome književniku fra Grgi Martiću, autoru autobiografske proze *Zapamćenja*. Autor predstavlja i utemeljitelja Stranke prava Antu Starčevića kao političara i političkoga mislioca te u drugome tekstu piše o spomeniku koji je na 103. obljetnicu njegove smrti 1999. godine postavljen u niši palače Starčevićeva doma u Zagrebu: »Njegov spomenik u niši, velikom golubinjaku njegova Doma, u kojemu i nije boravio jer je uvijek bio podstanar, vjerojatno će bar donekle privlačiti pozornost prolaznika; mnogi ga, nažalost, neće ni opaziti, kao ni druge spomenike velikanima u ovom gradu, ali Starčevićovo se ostvarenje, samostalna i slobodna Hrvatska ostvarila: 'Makar Hrvatska bila samo uru dugačka i uru široka, makar bilo samo pet Hrvata: neka ih to pet bude slobodno i sretno'.« Među zaslužnim preporoditeljima Bratulić izdvaja povjesničara Matiju Mesića i njegovu monografiju o životu Nikole Zrinskoga (u tekstu je tematiziran kult Zrinskih i Frankopana), tiskanu u nizu Matice ilirske 1866. godine, ocjenjujući da je taj historiografski rad »duboko i široko odredio djelovanje Sigetskog junaka te je njegova knjiga smatrana uzorkom kako treba pisati o nacionalnoj povijesti i njezinim istaknutim tvorcima – nacionalnim junacima«. U prilogu posvećenome krčkom glagoljašu i filologu Ivanu Crnčiću, učeniku Frana Kurelca, autor piše o njegovoj brizi za hrvatski jezik. Riječ je o »zakletom pristaši riječke filološke škole« koja se oslanja na starije razdoblje hrvatske književnosti te u morfologiji »nastoji prihvaćati oblike naših dijalekata, s ciljem da se u književnom jeziku hrvatski jezik približi ostalim slavenskim jezicima«. Među istaknutim ličnostima i preporoditeljima Josip Bratulić izdvaja hrvatskoga jezikoslovca, jednoga od najvećih europskih slavista, Vatroslava Jagića i njegove zagrebačke godine u kojima je kao mlad profesor gimnazije, u razdoblju od 1860. do 1870. godine, »udarao temelje široko shvaćenom pojmu slavenske filologije, kako će ga kasnije definirati«. O Ivanu Krstitelju Tkalčiću, hrvatskome akademiku i svećeniku, autor piše kao o povjesničaru Zagreba i Siska. Sljedeća je dionica posvećena Ivanu Milčetiću, hrvatskome književnom povjesničaru i filologu te jednome od utemeljitelja hrvatske etnologije, i njegovoj raspravi o Ljudevitu Gaju i ilirskoj ideji u prvoj polovici 19. stoljeća. Zaokruženu sliku hrvatskoga narodnog preporoda Bratulić donosi osvrtom na različite aspekte pristupa tomu razdoblju književnoga povjesničara Slavka Ježića, autora prve cjelovite povijesti hrvatske književnosti u knjizi *Hrvatska književnost od početka do danas: 1100. – 1941.* (Zagreb, 1944.). Posljednji tekst u knjizi podsjeća na ulogu hrvatskoga rodoljuba, trgovca i kulturnoga djelatnika Mije Krešića koji je pokrenuo časopis *Naše gore list* (izlazio je od 1861. do 1866. godine) te *Hrvatski koledar* i jedno godišće almanaha *Lade – Uspomenica za godinu 1862.* Kao posebnu vrijednost Bratulić izdvaja Krešićevu postumno objavljenu *Autobiografiju* i opis njegova putovanja »opasnim putem« od Karlovca do Zagreba: »Iz njegovoga pričanja otkrivamo zbivanja i osobe koje su mijenjale Hrvatsku sredinom 19. stoljeća (...). Današnji će čitatelj iz Krešićeve priče vidjeti koliko je Hrvatska uznapredova-

la u posljednjih stotinu i pedeset godina.« Knjigu je akad. Josip Bratulić zaključio korisnim »Napomenama uz objavljene tekstove« (352 – 354).

U europskim nacionalnim kulturama često su pojedina stoljeća tematizirana kao cjeline koje, baštineći događaje ranijega, minuloga stoljeća, donose ključne promjene. Povijesne prilike, specifične jezične situacije, kulturne paradigme unutar pojedinoga nacionalnog konteksta ili konteksta u nastajanju bile su uvijek prepletene na specifičan, zemljopisno uvjetovan način. Znatan dio današnje intelektualne elite u Hrvatskoj velik je dio svoga života proživio u dvadesetome stoljeću, koje stoji između devetnaestog, čiju nam rekonstrukciju i interpretaciju Bratulić nadahnuto prenosi, i današnjeg dvadeset prvog koje nam je donijelo nove izazove. Iako je nastala kao plod višedesetljetnoga autorova rada, knjiga *Hrvatsko devetnaesto stoljeće. Politika, jezik, kultura* ima jedinstveno i važno uporište: traganje za hrvatskom teritorijalnom, nacionalnom i kulturološkom integracijom u tome dugom stoljeću.

Oni koji imaju sreću poznavati Josipa Bratulića, znaju da ga krasi bibliofilstvo shvaćeno i življeno ne kao prisvajanje i osobno vlasništvo nad pojedinim dragocjenim, vrijednim predmetom nego kao njegov obol dostojanstvu *knjige*, posredniku duha i snage nacionalnoga bića, što ga je on nesebično i radosno dijelio i nastavlja dijeliti s drugima, neumorno pronoseći temeljne ideje humanizma.

Valnea Delbianco